

JANAS BAUDOUINAS DE COURTENAY IR LIETUVIŲ FOLKLORISTIKA

ŽIVILĖ RAMOŠKAITĖ

Sukanka 150 metų, kai gimė žymus kalbininkas Janas Baudouinas de Courtenay. Šio senos prancūzų giminės palikuonio įvairiapusė mokslinė veikla reikšminga tiek lenkų, tiek rusų kalbos mokslui. Daugelį metų profesoriaudamas įvairiuose Rusijos universitetuose, jis išugdė daug žymių kalbininkų. Su savo mokiniu M. Kruševskiu įkūrė Kazanės lingvistinę mokyklą, kuri suformulavo svarbias struktūrinės lingvistikos idėjas.

Lietuvių kalbotyros istorijoje Baudouinas de Courtenay užima taip pat svarbią ir savitą vietą. Pasak kalbininko Algirdo Sabaliausko „jis nepaliko kokių nors reikšmingesnių lietuvių kalbos tyrinėjimų, bet savo pedagogine, visuomenine veikla tiek daug nusipelnė nacionalinei mūsų kultūrai, tuo pačiu ir kalbos mokslui, jog šiuo atžvilgiu vargu ar galėtų lygintis su juo kas nors iš kitataučių mokslininkų“¹.

Turbūt dar reikšmingesnę vietą Baudouinas de Courtenay užima lietuvių folkloristikos istorijoje. Tai jo dėka turime lietuviškai išleistą Antano Juškos surinktą tautosaką. Ypač reikšmingas jo rūpesčiu išleistas melodijų rinkinys, didžiausias muzikinis folkloro leidinys per visą istoriją iki pat 1980 m. pradėto leisti akademinio daugiatomio „Lietuvių liaudies dainyno“.

Šio straipsnio tikslas – apžvelgti Baudouino de Courtenay veiklos gaires, pagrindinį dėmesį skiriant jo ryšiams su Lietuva. Tai atsispindi jo rašiniuose apie žymius XIX a. kultūros ir mokslo veikėjus. Juose atrandame gyvai atspindėtą ano meto gyvenimo bei mokslinės veiklos kontekstą. Straipsnyje stengiamasi iškelti Baudouino de Courtenay nuopelnus leidžiant A. Juškos užrašytų melodijų rinkinį ir smulkiai aptarti šioje srityje atliktą didelį darbą, kuris ankstesnėje mūsų literatūroje nesusilaukė pakankamai pagarbaus dėmesio, bet dažniau buvo nepelnytai kritikuojamas.

Janas Baudouinas de Courtenay gimė 1845 m. kovo 13 d. Radzimine, matininko šeimoje. 1866 m. baigė Varšuvos Vyriausiąją mokyklą ir, gavęs Rusijos švietimo ministerijos stipendiją, dvejus metus studijavo Prahoje, Jenoje ir Berlyne. 1868 m. Leipcigo universitete įgijo filosofijos daktaro laipsnį, parašęs darbą „Keletas analogijos veikimo atvejų lenkų kalbos linksnia-

vime". 1870 m. Leipcige buvo išspausdintas jo darbas „Apie senąją lenkų kalbą iki XIV amžiaus“, kuris buvo parašytas Peterburge kaip magistro disertacija, vadovaujant Ivanui Sreznevskiui². Šis veikalas tapo lenkų kalbos mokslinės istorijos pradžia. Jo pagrindu autorius gavo Peterburgo universiteto indoeuropiečių kalbų lyginamosios gramatikos docento laipsnį. 1874 m. Peterburgo universitete Baudouinas de Courtenay apgynė lyginamosios kalbotyros daktaro disertaciją iš darbų apie Italijos ir Austrijos slavų tarmes.

Nuo 1875 m. profesoriavo Kazanės, nuo 1883 m. – Dorpatu (Tartu) universitetuose, nuo 1893 m. – Krokuvos Jogailos universitete, nuo 1900 m. – Peterburgo ir nuo 1918 m. iki mirties (1929. 11. 03) – Varšuvos universitete.

Baudouinas de Courtenay mokėjo lietuvių kalbą ir įdėmiai sekė kiekvieną su ja susijusią mokslinę publikaciją. Apie jas tuojau atsiliepdavo spaudoje. Pirmasis jo lituanistinis straipsnis – Jano Karlovičiaus knygos „Apie lietuvių kalbą“ („O języku litewskim“) recenzija (1876)); vėliau recenzavo Mykolo Miežinio žodyną (1894), paskelbė straipsnių apie brolius Juškas, Kazimierą Jaunių ir kt.³ Jis skaitė lietuvių kalbos kursą Kazanės, Dorpatu ir Peterburgo universitetuose, Peterburgo Aukštuosiuose moterų kursuose.

Kaip mokslininkui jam būdinga plačių minties horizontų ir tikslios bei preciziškos smulkių faktų analizės darba. Jo teorijos tapo bendrosios kalbotyros krypties, vadinamos fonologija, pagrindu. Visą kalbotyrą jis traktavo kaip savitą žmogaus pažinimą, tam tikra prasme kaip bendrosios antropologijos dalį⁴. Baudouino de Courtenay reikšmė šiuolaikiniam kalbos mokslui iš tikrųjų didžiulė. „Jo įkurta Kazanės lingvistinė mokykla suformulavo daugelį pagrindinių struktūrinės lingvistikos idėjų“⁵.

Jo darbų bibliografiją, į kurią įtraukti ne tik moksliniai, bet ir publicistiniai, redakciniai, leidybiniai bei įvairūs vertimo darbai, sudaro 642 pozicijos⁶. (Pirmasis straipsnis buvo paskelbtas 1865 m. Varšuvoje, kai būsimasis mokslininkas teturėjo vos 20 metų.)

Parašęs daugiau kaip 300 grynai mokslinių įvairios apimties straipsnių bei veikalų, redagavęs daugelį leidinių, beveik kita tiek jis skyrė įvairiems visuomenės gyvenimo klausimams, kuriems niekuomet nebuvo abejingas. Jis buvo tvirtai įsitikinęs, kad visuomenės gyvenimas turėtų remtis loginiu mąstymu ir teisingumu nuovoka. Dėl to Baudouinas de Courtenay aštriai ir tiesiai pasisakydavo prieš įvairias politikos, kultūros, gyvenimo negeroves. Ypač neapkentė visų rūšių nacionalizmo, energingai stodavo prieš bet kokią jo apraišką. Kaip tikras tiesos riteris atsidėjęs aiškino politikos, kultūros ir pasaulėžiūros klausimus, visada priešindamasis priespaudai ir demaskuodamas pasaulio suvokimo iracionalizmą. Baudouinas de Courtenay aistringai rašė ir diskutavo apie carinės Rusijos pavergtas tautas. Ypač sielojosi dėl lietuvių spaudos draudimo. Niekuomet nesitaikstė su tokio kalbos persekiojimu ir priešinosi jam visais įmanomais būdais. 1904 m. parašė studiją „Lietuvių alfabeto klausimas Rusijos valstybėje“ („Kwestia alfabetu litewskiego w państwie rosyjskim i jej rozwiązanie“. Kraków : A. Chółoniewski, G. Gebethner i Sp. 1904), kurioje išnagrinėjo spaudos draudimo žalą ne tik lietuvių, bet ir rusų tautai, aštriai kritikuodamas konkrečius caro režimo valdininkus, prisidėjusius prie draudimo vykdymo. Jis gynė kiekvienos tautos teisę į savo kalbą ir kultūrą. 1913 m. Peterburge išspausdinęs veikalą

„Nacionalinis ir teritorinis autonomijos požymis“ Peterburgo Mokslų akademijos narys korespondentas caro valdžios buvo uždarytas trims mėnesiams į kalėjimą. Gyvendamas jau atkurtoje Lenkijos valstybėje, jis garsėjo kaip tautinių mažumų gynėjas. 1922 m. kaip jų atstovas buvo iškeltas kandidatu į prezidento postą.

Baudouinas de Courtenay bendravo su Antanu Baranausku, Jonu ir Antanu Juškomis, su kalbininkais Kazimieru Jauniumi ir Kazimieru Būga. Pastarasis pas jį mokėsi Peterburgo universitete, patyrė rūpestį ir globą. Profesoriaus rekomenduotas Būga buvo paliktas rengtis profesūrai⁷.

Tarp gausybės Baudouino de Courtenay raštų yra skirtų ir šiems kolegoms bei bičiuliams. Šiltai, su didele simpatija parašyti tekstai atskleidžia ne tik aprašomus asmenis, bet ne mažiau ir jų autorių, – didelės kultūros, plataus akiračio, taktišką asmenybę ir subtilų psichologą. Kartu juntamas ir kruopštaus, nieko neužmiršančio mokslininko braižas. Šie žymaus mokslininko straipsniai lietuviškai nebuvo skelbti.

Ir šiandien įdomu skaityti kalbininko Kazimiero Jauniaus atminimui skirtą straipsnį⁸. Baudouinas de Courtenay jį pradeda tokiais žodžiais: „Velionis prof. Jaunius buvo iš tų žmonių, bendravimas su kuriais man teikė tikrą malonumą, tai yra aukščiausio lygio, intelektualinį malonumą“. Jaunių jis sutiko pirmąkart lankydamasis Lietuvoje 1875 metais. Tada Kauno seminarijos studentas Jaunius, vienas iš gambiausių Antano Baranausko auklėtinių, paliko jam nepaprastą įspūdį. Antrą kartą atvykęs į Lietuvą, 1885 m., Baudouinas de Courtenay (mėnesį praleidęs Veliuonos apylinkėse) vėl apsilankė Baranauską ir Jaunių Kaune.

Artimesnę pažintis užsimezgė 1900 m., profesoriui Baudouinui de Courtenay persikėlus į Peterburgą, kuriame taip pat gyveno ir Dvasinėje akademijoje profesoriavo Kazimieras Jaunius. „Kiekvieną kartą su tikru dėkingumu priimdavau iš jo tiek naujus lingvistinius duomenis, tiek stiprų akstiną mąstyti“, – rašo Baudouinas de Courtenay. Jaunių jis vadino genialiu mokslininku ir nurodė, kuriose jo asmenybės savybėse jis mato genialumo apraiškas. Pirmiausia, stiprioje atmintyje, kuri, pasak autoriaus, nebuvo banali papūgos atmintis, bet įvairiausių faktų tvarkinga sancaupa, atsiverianti reikalingu momentu, norint pagrįsti kokį nors bendrą teiginį. Ta jo atmintis aprėpė gausybę įvairių kalbų faktų. Antra, Jauniaus genialumas reiškėsi per jo sugebėjimą daryti „toli siekiančius apibendrinimus ir išvadas. Faktų gretinimas, apibendrinimas ir išvados Jauniaus galvoje vyko nesąmoningai. Tai buvo intuityvi, nesąmoninga kūryba, tačiau sąmonės nušviečiama ir kontroliuojama“, – rašo Baudouinas de Courtenay. Trečia, itin svarbi Jauniaus geniali savybė buvo jo proto šviežumas. Nors buvo jau nebe pirmos jaunystės, išsaugojo sugebėjimą pripažinti naujus mokslo atradimus ir sekti jo pažangą.

Tačiau, kaip sako Baudouinas de Courtenay, jo genialumą paraližavo organiškios ydos, galbūt paveldėtos iš protėvių, gal asmeniškios ir įgytos dėl gyvenimo sąlygų ir aplinkos. (Jaunių persekiojo apatija, nenoras užrašyti ir publikuoti savo idėjas.) Jauniaus kaip mokslininko menką produktyvumą Baudouinas de Courtenay aiškino taip pat jo genialumu sakydamas, kad genialumą dažnai lydi psichozė, pasireiškianti vienokiu ar kitokiu būdu; tai buvęs ne šio pasaulio žmogus, valdomas įkvėpimo. Jauniaus kaip mokslininko reikšmę Baudouinas de Courtenay apibūdina taip: „Jau-

nius yra išsakęs daug genialių lingvistinių hipotezių. Galbūt dauguma jų pasirodys klaidingos, tačiau jos veikė kurstančiai ir pakliuvę į kitų galvas žadino mąstymą". Šiai savo minčiai pailustruoti jis nurodė Jauniaus mokinį Būgą sakydamas, kad tikra laimė mokslui, jog pastarasis galėjo užrašyti Jauniaus mintis ir taip išsaugoti jas ateinančioms kartoms. Dabar jo pareiga būtų tęsti Jauniaus mokslinę tradiciją ir plėtoti jo idėjas, kritiškai jas įvertinus.

Straipsnio gale jis paragina išspausdinti jo saugomo Jauniaus laiško Antanui Juškai (rašyto 1879 m. Peterburge) rankraštį, nes, remdamasis A. Juškos dainų rinkiniu, Jaunius išdėstė savo pažiūras apie tarimą, kirčiavimą ir rašybą (vėliau, 1910 m. „Lietuvių tautoje“ jis buvo išspausdintas). Ta pačia proga priminė ir turimus A. Baranausko jam rašytus laiškus, kuriuose taip pat svarstomi klausimai, susiję su lingvistikos problemomis, tad juos irgi reikėtų spausdinti. Ar tuo negalėtų užsiimti Lietuvių mokslo draugija (jos garbės nariu Baudouinas de Courtenay buvo išrinktas 1907 m.) arba Peterburgo mokslų akademija? — įsakmiai klausė mokslininkas.

1909 m. Lietuvių mokslo draugijos leidinyje „Lietuvių tauta“ buvo paskelbti minėti A. Baranausko laišakai su išsamia Baudouino de Courtenay pratarne⁹. Joje aprašyta abiejų mokslininkų pažinties istorija, Baranausko darbai kalbotyros bei matematikos srityse, pakiliais žodžiais šlovinami Kauno seminarijos profesoriaus Antano Baranausko nuopelnai lietuviškam žodžiui tamsiais spaudos draudimo laikais. Paradoksas, tačiau pats Muravjovas korikas po 1863 m. sukilimo uždraudęs seminarijoje homiletiką dėstyti lenkiškai, pasiūlė vartoti rusų ar bent lietuvių kalbą. Kaip sako Baudouinas de Courtenay, lietuvių kalbą jis siūlė norėdamas pasityčioti, nes buvo tikras, kad tarp seminarijos profesorių neatsiras toks, kuris galėtų šį kursą skaityti lietuviškai. Bet jis apsiriko. Kaip tik toks mokytojas buvo Antanas Baranauskas. Jis ne tik sudarė lietuviškai homiletikos kursą, bet ir parašė „savitą ir didelės mokslo vertybės gramatikos kursą. Kunigo Baranauskio, kaipo mokytojo, veiklumas kelte kėlė seminarijos mokinių dvasią, kurstyte kurstė jų meilės užsidegimą į lietuvių kalbos mokslą“¹⁰. Tačiau „išeiti su savo teise dėl lietuvių kalbos iš Kauno seminarijos sienų“ buvo griežtai uždrausta. Tad Baranausko parašyta lietuvių kalbos gramatika nebuvo išleista*. Dėl to, rašydamas šią pratarbę, ir po daugelio metų sielojosi Baudouinas de Courtenay. Jis daug kartų ragino Baranauską atsiųsti rankraštį, tikėdamasis pats jį išleisti Kazanėje, paskui Krokuvoje, tačiau autorius, nors ir labai svajodamas ją išleisti, laukė „kada nebebus uždrausta Rusijoje lietuvių spauda“. Baudouinas de Courtenay sako, kada Baranauskas norėjo būti „geruoju su vyriausybe“, antra vertus, troško, kad „jo gramatika būtų prieinama lietuvių liaudžiai“. Baigdamas pratarbę, šis visų kalbų lygių teisių išpažintojas ir gynėjas dar kartą pabrėžia, kad lietuvių kalba tinkama ne tik šnekėtis su žmonėmis, bet ir raštu reikšti sudėtingus dalykus, — tai būtent liudija Baranausko laišakai; „jo reiškimosi būdas gali būti pavyzdžiu kitiems lietuviams rašytojams“.

* Ši gramatika neišleista iki šiol. Žr. Zinkevičius Z. Bendrinės kalbos iškilimas // Lietuvių kalbos istorija. — V., 1992. — T. 5. — P. 113.

Pats didžiausias Baudouino de Courtenay nuopelnas mūsų kultūrai – rūpestis Antano Juškos surinktų liaudies dainų leidyba. Šio mokslininko dėka buvo gautas leidimas spausdinti jas lotyniškais raidėmis.

Apie turtingus Antano Juškos tautosakos rinkinius Baudouinas de Courtenay sužinojo 1875 m. atvykęs į Kazanę ir susipažinęs su Jonu Juška. „Iš pradžių apie kunigo Antano rinkinius ir jų paskelbimą nedaug tekalbėjome. Tačiau po kurio laiko iš šviesios atminties Jono pasakojimų sužinojęs apie šios medžiagos svarbą ir turtingumą, įkalbėjau jį būtinai po truputį spausdinti. Dėl mokslinės brolių Juškų darbų vertės tą reikalą ėmiau giliai į širdį ir stengiausi visomis išgalėmis jį paremti“¹¹. Baudouino de Courtenay energijos dėka Kazanės universitetas sutiko dainų rinkinius leisti, tačiau visas leidybos išlaidas turėjo prisiimti patys broliai Juškos. Spausdinimas vyko, šių dienų akimis žiūrint, labai greitai. 1879 m. pavasarį gavus leidimą, rudėnį jau pradėtas darbas (tuo metu kaip tik į Kazanę pas brolių persikėlė Antanas Juška), ir 1880 m. pasirodė pirmasis „Lietuviškų dainų“ tomas. Jis išėjo kelios dienos prieš Antano Juškos mirtį (1880 m. lapkričio 1 d.). 1881 m. ir 1882 m. buvo išleisti dar du tomai. Taip pat Kazanėje 1880 m. išėjo ir „Svodbinė rėda“, kurią spausdinant dar aktyviai dalyvavo pats Antanas Juška. Kaip liudija Baudouinas de Courtenay, aštuonios dienos prieš mirtį, jau negalėdamas pats skaityti korektūros, tik klausėsi ir nesuprantamas vietas aiškino¹².

Antano Juškos užrašytas „Lietuviškas svodbines dainas“ 1883 m. brolio Jono rūpesčiu išleido Peterburgo mokslų akademija. Ji 1884 m. pradėjo spausdinti ir Lietuvių kalbos žodyną. Baudouinas de Courtenay nuoširdžiai talkininkavo Jonui Juškai rengiant ir šį brolio darbą. Jis ne tik tikslino ir taisė lenkišką vertimą, bet skaitė korektūrą (ji buvo siuntinėjama jam į Dorpatą). Tačiau ir Jonui Juškai nebuvo lemta sulaukti nė pusės žodyno – mirė spausdinant vos pirmąją raidę*.

Baudouino de Courtenay rūpestis brolių Juškų darbais nesibaigė su jų mirtimi. Mokslininkui rūpėjo ir Antano Juškos užrašytų dainų melodijų likimas. Jo dėka šios melodijos 1900 m. buvo išleistos Krokovoje¹³, tačiau kad šis didžiausias lietuvių dainų rinkinys išvystų dienos šviesą, jam teko įdėti daug pastangų ir energijos.

Apie šį rinkinį yra rašę ano meto mokslininkai, taip pat šiuolaikinės etnomuzikologės Jadvyga Čiurlionytė¹⁴ ir Laima Burkšaitienė¹⁵, įvertinusios jo reikšmę, taip pat nurodžiusios nemažai rengusių redaktorių klaidų. Mūsų tikslas – atkreipti dėmesį į paties Baudouino de Courtenay įnašą rengiant leidinį, juolab kad šio darbo istoriją jis skrupulingai aprašė įžangoje. Ji parašyta ne tik lenkų, bet ir vokiečių kalba, nes autoriui labai rūpėjo, kad reikšmingas mokslui veikalas būtų prieinamas „visam muzikiniam ir folkloriniam pasauliui“.

Antanas Juška paliko 1852 melodijas, parašytas ir sunumeruotas kortelėse, kurias po jo mirties Baudouinui de Courtenay perdavė Jonas Juška. Baudouinas de Courtenay nusiuntė šią medžiagą Janui Karlovičiui, kad šis nuspręstų, kaip geriausia būtų jas paskelbti. Karlovičiui pasirodė, kad tinka-

* Apie žodyno tolimesnį likimą žr. *Zinkevičius Z. Lietuvių kalba XVIII–XIX a. // Lietuvių kalbos istorija. – V., 1990. – T. 4. – P. 217–218.*

miausia vieta — Krokuvos mokslų akademijos Antropologijos komisija, ir persiuntė melodijas jos sekretoriui, žyriam antropologui Izidoriui Kopernickiui, ir šis nedelsdamas pateikė komisijai apsvarstyti. Komisija nusprendė rengti medžiagą spaudai, o šį darbą pavesti Oskarui Kolbergui kaip patyrusiam folkloristui, susipažinusiam su lietuvių liaudies dainomis ir išleidusiam rinkinį¹⁶.

Peržiūrėjęs rinkinį, Kolbergas savaip sunumeravo melodijas, atsisakydamas Juškos chronologine tvarka rašytų numerių, ir tvarkingai perrašė bei parengė spaudai pirmąsias 120 melodijų (knygoje 1 — 119 nr.)¹⁷. Tačiau tolimesnį darbą nutraukė Oskaro Kolbergo mirtis 1890 m. birželio 3 d. Jausdamas pareigą ir atsakomybę ir neturėdamas kam pavesti šį darbą perėmė pats Kopernickis. Dėl visų kylančių klausimų jis konsultavosi su Baudouinu de Courtenay. Kad darbas vyktų sparčiau, jis ėmėsi ir melodijų perrašymo. Tuo tikslu ryžosi net muzikos teorijos mokytis. Apie Kopernickio nepaprastą sąžiningumą po jo mirties Karlovičius rašė: 1898 m. Kopernickis skundėsis Karlovičiui, kad dažnai jam tenka spausdinti lietuviškus tekstus ir melodijas, jų nesuprantant. Po metų, 1890 m. rudenį, aplankęs jį Krokuvoje, Karlovičius sužinojo, kad Kopernickis savarankiškai mokosi lietuvių kalbos ir su žodyno pagalba jau supranta lietuviškų dainų tekstus. Ir melodijos jam jau nebe „hieroglifai“, nes išmoko prie fortepiono skaityti natas. Dar po kelių mėnesių rašė laiške, kad išvertė Antano Juškos vestuvių aprašymą ir norėtų, kad žurnalas „Wisła“ tą vertimą spausdintų. Karlovičius susižavėjęs sako: „Taigi, sulaukęs šešiasdešimt ketverių-penkerių metų, nedvejodamas ėmė mokytis sunkios ir visai nesuprantamos kalbos bei vokalizų, kurie ir kelerius metus zubrinus konservatorijose ne kiekvienam pasiduoda!“¹⁸ Izidoriui Kopernickiui, deja, taip pat nepavyko užbaigti Juškos rinkinio rengimo. Perrašęs dalį melodijų ir daug jų transponavęs oktava aukščiau, Kopernickis 1891 m. mirė džiova. Baudouinas de Courtenay spėja, kad šia liga per rankraščius jis galėjo užsikrėsti nuo džiovininko Kolbergo.

Mirus Kopernickiui, kurį laiką nutrūko ir darbas prie melodijų rinkinio. Persikėlęs į Krokuvą, Baudouinas de Courtenay vėl pradėjo šį reikalą judinti ir prikalbėjo Jono Juškos sūnų Vytautą užklausti Akademijos, kas ketinama su rinkiniu daryti. Jeigu nieko, — tegrąžina rankraštį jam, o jis perduosias Peterburgo Geografijos draugijai. Tačiau Akademijoje jau buvo grįžta prie šio rinkinio ir tartasi, kaip rengti jį toliau. Pagaliau 1896 m. liepos 2 d. nutarimu darbas buvo pavestas Baudouinui de Courtenay. „Taigi, nebūdamas nei muzikalus iš prigimties, nei susipažinęs su muzikos teorija, *nolens volens* tapau didelio muzikinio leidinio redaktoriumi“, — rašo jis¹⁹.

Pirmiausia jis pradėjo ieškoti po melodijomis užrašytų žodžių visų tekstų anksčiau publikuotuose Juškų rinkiniuose. Tačiau jam kėlė nerimą mintis apie muzikinės medžiagos parengimą, nes nemanė apsieisias be muzikos specialisto. Laimingų aplinkybių dėka 1897 m. Baudouinas de Courtenay sutiko profesorių Zigmuntą Noskovskį, ir šis, peržiūrėjęs rinkinį, entuziastingai sutiko imtis rengti melodijas. Noskovskis įvertino jį kaip puikų ne tik folkloristams, bet ir kompozitoriams, surasiantiems čia iki šiol nepanaudotų muzikos motyvų. Antropologijos komisijai patvirtinus Noskovskio kandidatūrą, sparčiai imtasi darbo.

Baudouinas de Courtenay turėjo sunumeruoti melodijas pagal Noskovskio pastabas, sutikrinti ir ištaisyti tekstus, parengti išleistų tekstų nuorodas, taip pat palyginti, tikslinti ir taisyti natas. Pradžioje transponavęs daug melodijų oktava aukščiau, o keletą – iš vienos tonacijos į kitą (su mažiau prieraktinių ženklų), vėliau šį darbą paliko Noskovskiui. Taigi muzikinį tekstą yra redagavęs (kaip pats tiksliai nurodė) nuo 120-osios iki 600-osios melodijos (pirmąsias 119 redagavo Kolbergas). Baudouinas de Courtenay rašo: „Leidau sau keliuose numeriuose siūlyti pakeisti arba natas arba muzikos struktūrą, ir didelė mano siūlomų pakeitimų dalis buvo prof. Noskovskio aprobuota“²⁰. Šiuolaikinio mokslo požiūriu kišimasis į autentišką folkloro tekstą yra negalimas. Tačiau šimtu procentų tai gali būti taikoma, žinant paties užrašymo patikimumą. Antano Juškos atveju abejonių lieka nemažai. (Pagaliau tai buvo melodijų užrašinėjimo Lietuvoje pradžia...) Atidžiai pasižiūrėjus į Baudouino de Courtenay atliktus muzikos „pakeitimus“ (skrupulingai jo paties nurodytus rinkinio išangoje), galima teigti, kad Juškos melodijų jie tikrai „nepagadino“. Taisytos palyginti smulkmenos, turint omeny publikuotą didžiulį melodijų bloką. Netgi redaktorių neleistinai prirašyti pabaigos taktai, susilaukę itin pompastiškos kritikos, – gana lengvai ištaisomas dalykas. Beje, tai ir buvo padaryta iš naujo spausdinant melodijas 6-ajame dešimtmetyje²¹. Galbūt daugiau ir „laisvesnių“ pataisymų padarė Zigmuntas Noskovskis, ant kurio pečių krito muzikinio teksto galutinio suredagavimo atsakomybė.

Atrodo, kad paties Antano Juškos palikti muzikiniai rankraščiai nebuvo itin tvarkingi (gal netrukus jau bus galima pavartyti juos savo rankomis?!), o jo muzikos teorijos žinios – gana ribotos. Dauguma melodijų buvo rašomos labai nepatogiai naudojant daug apatinių pridėtinių linijų. Matyt, Juška nesugalvojo, kad, fiksuojant žemo balso realų aukštį, patogiau naudotis boso raktu arba, transponuojant oktava aukščiau, naudoti smuiko raktą (tai vėliau padarė redaktoriai). Gal jis net nemokėjo to boso rakto?.. Antra, užrašinėtojas kartais painiojo chromatinčius ženklus (taip pat prieraktinius): vietoj bemolio galėjo parašyti diežą ir atvirkščiai. Tokias tipiškas pradedančių rinkėjų, tiktai šiek tiek pramokusių muzikos, klaidas dažnai aptinkame Lietuvių tautosakos rankraštyne saugomuose senuose rinkiniuose. Apie šias ir kitokias rinkėjo klaidas spėlioti leidžia knygos gale esantis „Priedas“ su keturiomis rankraščio melodijomis, kurių redaktoriai niekaip negalėjo „sutvarkyti“²². Viena iš jų:

O kad tu no - ri daj - nu iš - mokti, aš daj - nu špil - mo - nė - lis.

Šiandien, turėdami melodijų kataloge daug artimų šiam tipui variantų, nesunkiai suredaguotume šią melodiją. Ji galėtų atrodyti taip:

O kad tu no - ri dai - nų iš - mok(ti), aš dai - nų špil - mo - nė(lis).

* Pažymėta nata gali būti ir si (kaip viršutinėje eilutėje). Tai gali būti vėlyvesnio melodikos sluoksniu įtaka (sektos intervalo šuolis) senesniai derminiam mąstymui.

Sprendžiant iš šiame priede spausdinamos kitos melodijos (Nr. 1784), Juška ne visada tiksliai suvokdavo ir melodijos ritminį pulsą. Be to, visas melodijas jis užrašė ritminės vertės pagrindu laikydamas ketvirtinę natą. Kadangi tempas taip pat nenusakomas, tai tokia užrašyme neatsispindi melodijos charakteris. Šios keturios priedo melodijos taip pat leidžia spėti, kad užrašinėtojas galėjo turėti sunkumą ir su tikslu pačios melodikos užfiksavimu. Daina ima ir „išvažiuoja“ iš dermės... (Galbūt taip padainuodavo ir prastesnės pateikėjos: juk ne visos buvo „dainų karalienės“.) Tačiau šie Antano Juškos užrašinėjimo tikri ir spėjami trūkumai anaipol nemenkina jo darbo vertės. Žinant tuometinį kultūrinį kontekstą, žinant, kad Antanas Juška buvo muzikinio teksto rinkimo pionierius, turime tik dėjaugtis ir stebėtis jo atsidėjimu, darbštumu ir neeiliniais gabumais!

Apie Boudouino de Courtenay įnašą į šį darbą labai taikliai yra pasakęs dar 1913 m. studijoje „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“ kitas Lietuvos bičiulis, suomių mokslininkas Augustas Robertas Niemis: „Kad rinkinio parengimas spaudai pareikalavo iš redaktorių specialių sugebėjimų, yra aišku. Redagavimo principai susilaukė priekaištų, ir tai, kaip pastebėjo M. K. Čiurlionis, padaryta ne be klaidų, tačiau ir toks Juškevičiaus melodijų rinkinys yra toks pat brangus paminklas kaip ir dainų tekstų išleidimas <...>. Boudouinas de Courtenay, Kolbergas, Kopernickis ir Noskovskis už savo darbą nusipelno palikuonių padėkos, ir labiau už kitus – pirmasis paminėtas, nuširdus Lietuvos ir brolių Juškevičių bičiulis“²³.

¹ Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos tyrinėjimų istorija: iki 1940 m. – V., 1979. – P. 133.

² Ten pat.

³ Tarybų Lietuvos enciklopedija. – V., 1985. – T. 1. – P. 271.

⁴ Wielka encyklopedia powszechna. – Warszawa, 1962 (?). – T. 1. – S. 643–644.

⁵ Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos... – P. 134.

⁶ Boudouin de Courtenay J. N. Dziela wybrane. – Warszawa, 1974. – T. 1. – S. 99–143.

⁷ Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos... – P. 135.

⁸ Boudouin de Courtenay J. Do charakterystiki ś. p. Kazimierza Jawnisa // Draugija. – 1908. – Nr. 16. – P. 382–386.

⁹ A. a. Kunigo vyskupo Antano Baranausko laišakai į Profesorių Joną Boudouin'ą de Courtenay // Lietuvių tauta. – V., 1909. – Kn. 1. – D. 3. – P. 408–416.

¹⁰ Ten pat. – P. 408.

¹¹ Boudouin de Courtenay. Jan Juszkiewicz. – Petersburg, 1886. – S. 6–7.

¹² Ten pat. – S. 8.

¹³ Melodje ludowe litewskie, zebrane przez ś. p. księdza Antoniego Juszkiewicza. – Kraków, 1900. – Cz. 1.

¹⁴ Čiurlionytė J. Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai. – V., 1969. – P. 32–35.

¹⁵ Burkšaitienė L. Nebaigtas baras // Liaudies kūryba. – 1969. – P. 79–95.

¹⁶ Kolberg O. Pieśni ludu litewskiego // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1879. – T. 3. – S. 167–230.

¹⁷ Melodje ludowe litewskie, zebrane przez... – S. VIII.

¹⁸ Ten pat. – S. XVIII.

¹⁹ Ten pat. – S. X.

²⁰ Ten pat. – S. XI.

²¹ Juška A. Lietuviškos dainos. – V., 1954. – T. 1–3; Juška A. Lietuviškos svodbinės dainos. – V., 1955. – T. 1–2.

²² Melodje ludowe litewskie, zebrane przez... – Nr. 1782 – 1789.

²³ *Niemi A. R.* Lituaniai raštai. – V., 1996. – P. 145 – 146.

JAN BAUDOIN DE COURTENAY AND LITHUANIAN FOLKLORISTICS

ŽIVILĖ RAMOŠKAITĖ

Summary

An outstanding linguist Jan Baudouin de Courtenay (1845-1929) occupies a significant and special place in the history of Lithuanian linguistics and folkloristics.

The article is aiming to outline the connections of Baudouin de Courtenay with Lithuanian as well as his contribution to the publication of folklore works of the Juška brothers. In the years of press ban, it was he who interceded for the permission to publish the recorded song texts of Antanas Juška in Latin characters. Due to his concern, song melodies, a most numerous collection of musical folklore, has also been published. Baudouin de Courtenay did not only supervise the publication of the collection, but also arranged it, even wrote its introduction in Polish and German together with an extensive history of melody editing.

Several articles with interesting and live characteristics of some scientific researchers and cultural people happen to be found in the heritage of Baudouin de Courtenay, e. p., the articles on a linguist Kazimieras Jaunius, bishop Antanas Baranauskas, folklorist Jonas Juška etc, which had never been published in Lithuanian before. These also find due consideration by the author of the article.